

Oddělení fyzikálních praktik při Kabinetu výuky obecné fyziky MFF UK

Praktikum 2

Úloha č. 19

Název: **Měření torzním magnetometrem**

Pracoval: **Jiří Kratochvíl** stud.sk.: 11 dne: **21.10.2010**

Odevzdal dne: .....

dobře připravený graf a text

	možný počet bodů	udělený počet bodů
Práce při měření	0 - 5	5
Teoretická část	0 - 1	1
Výsledky měření	0 - 8	7
Diskuse výsledků	0 - 4	4
Závěr	0 - 1	1
Seznam použité literatury	0 - 1	1
Celkem	max. 20	19

Posuzoval: *litavina* .....

dne: *2. 11. 2010* .....

Pracovní úkol

1. Změřte závislost výchylky magnetometru na proudu protékajícím cívku. Měření proveďte pro obě cívky a různé počty závitů (5 a 10). Maximální povolený proud obvodem je 4 A.
2. Výsledky měření znázorněte graficky.
3. Diskutujte výsledky měření z hlediska platnosti Biot-Savartova zákona.
4. Změřte směrný moment vlákna metodou torzních kmitů.
5. Určete magnetický moment magnetu užívaného při měření (v Coulombových i Ampérových jednotkách).

1 Teoretická část

1.1 Statistické zpracování

Chyby nepřímého měření sčítány metodou přenosu chyb dle vzorce

$$\sigma = \sqrt{\sum_i \left(\frac{\partial f}{\partial x_i}\right)^2 (\sigma_i)^2} \quad (s1)$$

σ - výsledná chyba měření, f - fyzikální vztah, x_i - jednotlivé veličiny ze vztahu f ,
 σ_i - chyby jednotlivých veličin ze vztahu f

Chyba statistická a chyba měřidla sečtena vzorcem

$$\sigma = \sqrt{(\sigma_m^2 + \sigma_s^2)} \quad (s2)$$

σ - výsledná chyba měření, σ_m - chyba měřidla, σ_s - statistická chyba

Chyba aritmetického průměru počítána dle vztahu

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_i (x_i - x)^2}{n^2}} \quad (s3)$$

σ - výsledná chyba měření, x_i - hodnota jednotlivých měření, x - průměrná hodnota,
 n - počet měření

[2]

Regrese počítána v programu gnuplot, asymptotická chyba sečtena ve čtverci s chybou měření.

1.2 Torzní magnetometr

Torzní magnetometr je v podstatě kruhová cívka generující ve svém středu téměř homogenní magnetické pole, v jejímž středu je připevněn zkoumaný předmět v držáku, který spojuje dvě natažené struny. Tyto dvě struny leží v jedné přímce, tak, aby jeho indukční čáry směřovaly kolmo na indukční čáry generované cívku.

Pokud vložíme magnetický dipól do homogenního magnetického pole bude na něj působit silový moment

$$\mathbf{M} = \mathbf{p} \times \mathbf{H}$$

$\mathbf{M}$ - silový moment, $\mathbf{p}$ - magnetický moment dipólu, $\mathbf{H}$ - intenzita magnetického pole

V našem případě se jedná o malé výchylky od kolmé polohy obou vektorů jak $\mathbf{p}$ tak $\mathbf{H}$, vztah se redukuje na

$$\mathbf{M} = \mathbf{p} H$$

$\mathbf{M}$ - silový moment, $\mathbf{p}$ - magnetický moment dipólu, $\mathbf{H}$ - intenzita magnetického pole

Náš magnetický moment dipólu generuje permanentní magnet. Pokud natočíme magnet o úhel α tak ho bude táhnout zpět směrem silový moment pro který platí vztah

$$\mathbf{M}_d = \mathbf{D} \alpha$$

$\mathbf{M}$ - směrový silový moment, $\mathbf{D}$ - směrový moment, α - úhel zkroutení drátu

Má-li být magnet v rovnovážné poloze, musí se $\mathbf{M}$ rovnat $\mathbf{M}_d$, pro magnetickou intenzitu tedy platí vztah

$$H = \frac{\alpha D}{p} \quad (0)$$

$\mathbf{H}$ - intenzita magnetického pole, $\mathbf{D}$ - směrový moment, α - úhel zkroutení drátu, $\mathbf{p}$ - magnetický moment dipólu

Biot-Savartův zákon nám dává následující vztah pro magnetické pole kruhové cívky

$$H = \frac{N I}{2 r}$$

$\mathbf{H}$ - intenzita magnetického pole, N - počet závitů cívky, $\mathbf{I}$ - proud procházející cívku, r - poloměr cívky

Ze dvou předcházejících vztahů dostaneme vztah pro závislost úhlové výchylky α na proudu $\mathbf{I}$.

$$\alpha = \frac{N p I}{2 r D} \quad (1)$$

N - počet závitů cívky, $\mathbf{p}$ - magnetický moment dipólu, r - poloměr cívky, $\mathbf{I}$ - proud procházející cívku, α - úhel zkroutení drátu

Směrový moment drátu získáme pomocí metody kmitů. Připevníme tyč o známém momentu setrvačnosti ve vodorovné poloze tak aby její střed procházel spojnicí mezi oběma strunami a tyč rozkmitáme. Pak pro periodu bude platit vztah

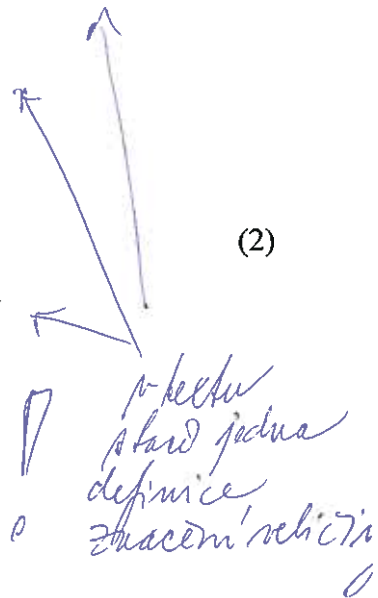
$$T = 2\pi \sqrt{\frac{J}{D}}$$

T - perioda, J - moment setrvačnosti, $\mathbf{D}$ - směrový moment

Když vyjádříme směrový moment, tak dostaneme

$$D = \frac{4\pi^2 J}{T^2} \quad (2)$$

T - perioda, J - moment setrvačnosti, $\mathbf{D}$ - směrový moment

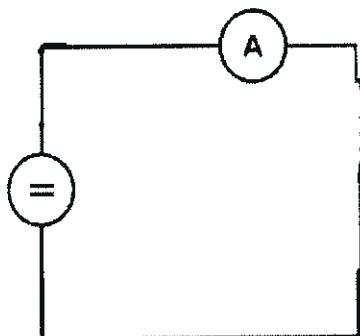
Úhel budeme měřit pomocí zrcátka, které připevníme ke struně u magnetometru, světelný zdroj umístíme ve stejné rovině jako pravítka na které se bude odrážet světelná stopa ze zdroje světla. Pro tuto geometrii platí vztah pro výchylku α

$$\alpha = \frac{1}{2} \arctan \frac{y}{L} \quad (3)$$

α - úhel zkroucení drátu, L - vzdálenost pravítka a zdroje světla od zrcátka,
 y - naměřená výchylka na pravítku

Obvod zapojení cívky v magnetometru..

Zapojení č.1

[1]

2 Výsledky měření

2.1 Podmínky měření

Místo měření: Praha

2.2 Pomůcky a měřicí přístroje

- Torzní magnetometr, 2 cívky
- Ampérmetr třída přesnosti 0,2
- Zdroj stejnosměrného napětí
- Zrcátko
- Zdroj úzkého paprsku
- Pravítka
- Pásově měřidlo

2.3 Změřte závislost výchylky magnetometru na proudu protékajícím cívkou. Měření proveďte pro obě cívky a různé počty závitů (5 a 10). Maximální povolený proud obvodem je 4 A.

Zapojili jsme elektrický obvod dle **zapojení č.1**. Měli jsme k dispozici dvě cívky, poloměr menší cívky byl $r_m = (10,00 \pm 0,15) \text{ cm}$ a poloměr větší cívky $r_v = (20,00 \pm 0,25) \text{ cm}$. Tyto cívky měly nastavitelný počet závitů buď $N_1 = (5,00 \pm 0,01)$ nebo $N_2 = (10,00 \pm 0,01)$. Vzdálenost zrcátka od pravítka byla $L = (132 \pm 1) \text{ cm}$.

Naměřené výchylky y a z těchto hodnot vypočítané úhly natočení α dle vzorce (3) jsou zapsány v **tabulce č.1**.

*jal jste přišel na přesnost
 pro závitů?
 o.k. v diskusi*

Tabulka č.1

I - proud procházející cívkou, α - úhel zkroucení drátu, *y* - naměřená výchylka na pravítku

	malá cívka 10 závitů			malá cívka 5 závitů			velká cívka 10 závitů			velká cívka 5 závitů		
I [A]	y [cm]	α [rad]	σ_α [rad]	y [cm]	α [rad]	σ_α [rad]	y [cm]	α [rad]	σ_α [rad]	y [cm]	α [rad]	σ_α [rad]
0	0	0,0000	0,0015	0	0,0000	0,0015	0	0,0000	0,0015	0	0,0000	0,0015
0,5	4,4	0,0166	0,0015	1,9	0,0072	0,0015	2,3	0,0087	0,0015	1,2	0,0045	0,0015
1	8,7	0,0328	0,0015	4,1	0,0155	0,0015	4,5	0,0170	0,0015	2,3	0,0087	0,0015
1,5	13	0,0489	0,0016	6,3	0,0238	0,0015	6,8	0,0256	0,0015	3,5	0,0132	0,0015
2	17,5	0,0657	0,0016	8,5	0,0320	0,0015	9	0,0339	0,0015	4,6	0,0174	0,0015
2,5	21,8	0,0815	0,0016	10,7	0,0403	0,0015	11,3	0,0425	0,0015	5,6	0,0211	0,0015
3	26,2	0,0976	0,0017	12,7	0,0478	0,0016	13,4	0,0504	0,0016	6,7	0,0253	0,0015
3,5	30,6	0,1135	0,0017	15	0,0564	0,0016	15,6	0,0586	0,0016	7,9	0,0298	0,0015
4	35	0,1291	0,0018	17	0,0638	0,0016	17,8	0,07	0,0016	9,1	0,0343	0,0015

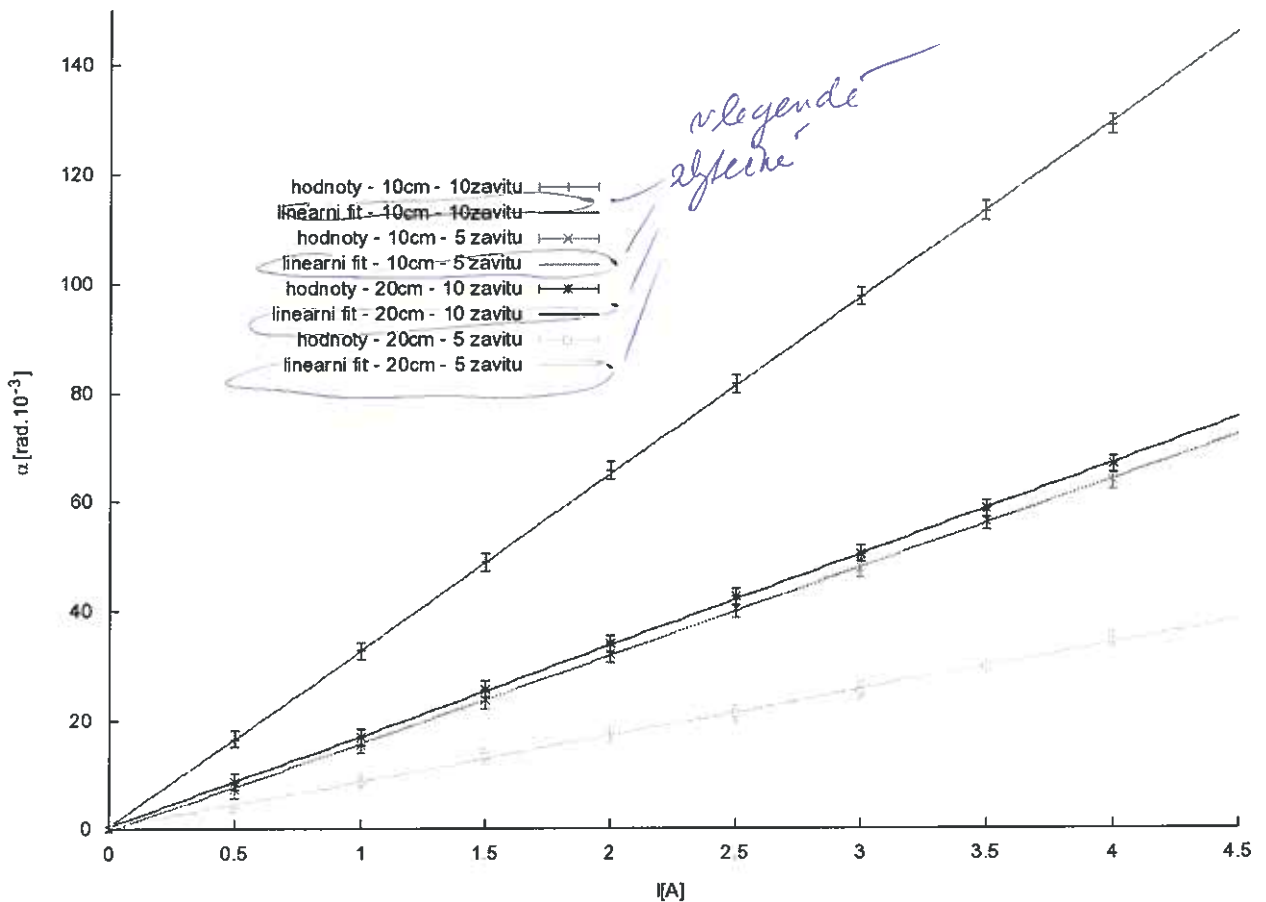
$\sigma(I) = 0,05 \text{ A}$ - chyba měření proudu
 $\sigma(y) = 0,05 \text{ A}$ - chyba měření výchylky

0,2
rozteč? 7,1
±0,015 A

2.4 Výsledky měření znázorněte graficky

Výsledky měření jsou zobrazeny v **grafu č.1**.

Graf c.1 - Zavislost uhlove vychylky na proudu

Předpisy přímk v *grafu č.1* jsou:

Pro cívku o poloměru 10cm a 10závitech: $y = (32.3 \pm 0.1) x + (0.4 \pm 0.3)$

Pro cívku o poloměru 10cm a 5závitech: $y = (16.1 \pm 0.1) x + (-0.4 \pm 0.3)$

Pro cívku o poloměru 20cm a 10závitech: $y = (16.69 \pm 0.08) x + (0.3 \pm 0.2)$

Pro cívku o poloměru 20cm a 5závitech: $y = (8.47 \pm 0.07) x + (0.2 \pm 0.2)$

Lineárním fitem jsme získali veličinu $(N p)/(2 r D)$ ze vzorce (1) což je konstanta $a / 1000$ v předpisu přímky $y = ax + b$.

2.5 Změřte direkční moment vlákna metodou torzních kmitů

Přiřevnili jsme tyč o známém momentu setrvačnosti $J = (2,72 \pm 0,01) \cdot 10^{-4} \text{ kg.m}^2$ vodorovně tak aby střed tyče ležel na přímkce která vede podél drátu. Poté jsme změřili periodu kmitu. Změřili jsme čas 10 kmitů a vydělili počtem kmitů. Výsledky jsou v *tabulce č.2*.

Tabulka č.2

t - naměřený čas za 10 kmitů, *T* - perioda

t[s]	T[s]
40,4	4,04
40,2	4,02
40,3	4,03
40,4	4,04
40,3	4,03

$\sigma(t) = 0,3s$ - chyba měření času

$\sigma(T) = 0,3s$ - chyba měření periody

Aritmetickým průměrem hodnot *T* jsme získali hodnotu pro periodu $\bar{T} = (4.03 \pm 0,04)s$. Tuto periodu jsme dosadili spolu s momentem setrvačnosti tyče do vztahu (2). Tím jsme získali direkční moment magnetometru $D = (6,61 \pm 0,13) \cdot 10^{-4} \text{ kg.m}^2 \cdot \text{s}^{-2}$.

2.6 Určete magnetický moment magnetu užívaného při měření (v Coulombových i Ampérových jednotkách)

Nyní máme všechny proměnné v rovnici (1) a tudíž můžeme spočítat moment magnetického dipólu. Nyní dosadíme do výrazu $(N p)/(2 r D)$, který je roven koeficientu *a* v lineárním fitu. Výsledky magnetického momentu jsou pro jednotlivé cívky:

Pro cívku o poloměru 10cm a 10závitech: $(4,27 \pm 0,11) \cdot 10^{-7} \text{ kg.m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$

Pro cívku o poloměru 10cm a 5závitech: $(4,26 \pm 0,11) \cdot 10^{-7} \text{ kg.m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$

Pro cívku o poloměru 20cm a 10závitech: $(4,41 \pm 0,11) \cdot 10^{-7} \text{ kg.m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$

Pro cívku o poloměru 20cm a 5závitech: $(4,48 \pm 0,11) \cdot 10^{-7} \text{ kg.m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$

Aritmetickým průměre těchto hodnot dostaneme magnetický moment magnetu:

$p_C = (4,35 \pm 0,14) \cdot 10^{-7} \text{ kg.m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$ v Coulombových jednotkách

Konverzi do Ampérových jednotek provedu dle vzorce $p_A = p_C / \mu_0$, kde $\mu_0 = 4\pi \cdot 10^{-7} \text{ H.m}^{-1}$

$p_A = (0,346 \pm 0,011) \text{ A.m}^2$ v Ampérových jednotkách.

Dosazení do vzorce $t (N p)/(2 r D)$ předpokládá to, že je magnetka kolmo na magnetické pole. My jsme měli cívku nastavenou v rovině osy magnetu s přesností zhruba 5°, což nám dává chybu v magnetickém momentu 9%, kterou musíme připočíst k výsledku magnetického momentu.

tj. dostáváme konečné výsledky

$p_C = (4,35 \pm 0,29) \cdot 10^{-7} \text{ kg.m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$

$p_A = (0,346 \pm 0,023) \text{ A.m}^2$

3. Diskuse

3.1 Změřte závislost výchylky magnetometru na proudu protékajícím cívkou. Měření proveďte pro obě cívky a různé počty závitů (5 a 10). Maximální povolený proud obvodem je 4 A.

Chyby počtu závitů jsou dány přívodními vodiči k cívce, jsou v řádu 0,2% takže tuto chybu můžeme zanedbat. Chyba poloměru cívek je takto velká, jelikož byly cívky zohýbané vzal jsem tedy střední hodnotu poloměru a 68%, rozdílů tj. jednu směrodatnou odchylku jsem vzal jako chybu.

Chyba vzdálenosti L byla takto velká díky skloněnému pravítku a tím horší manipulaci s metrem a také díky rozdílné výšce zdroje světla a pravítka. Na chybu proudu měla daleko větší vliv nepřesnost dílku na stupnici, nežli třída přesnosti. Proto jsem vzal jako odchylku jeden dílek na stupnici.

Další zanedbání byla: střed magnetu a struna byly ve stejné přímce s přesností $\pm 0,5$ mm.. Posunutí cívky dopředu před vlákno $+0,6$ cm. Chyba vystředování magnetu doprostřed cívky horizontální i vertikální poloha $\pm 0,5$ cm.

Posunutí cívky před drát se projeví chybou v magnetické intenzitě $-0,9\%$. Nevycentrování magnetu uprostřed cívky mělo vliv asi 0,5% na magnetickou intenzitu odhadneme z Biot-Savartova zákona. Toto jsou malé chyby a můžeme je zanedbat.

Nemůžeme ale zanedbat chybu natočení cívky vůči magnetu $\pm 5^\circ$ při vypnutém proudu. Natočení cívky vůči magnetu se projeví chybou přibližně 6% na momentu sil v otáčení magnetu jelikož $\sin 5^\circ = 0,09$ a jelikož směrodatná odchylka má velikost zhruba 68% absolutní chyby. Tuto chybu jsme započítali až ke konečnému výsledku magnetického momentu, kvůli tomu, že kolmost pole magnetu a cívky využíváme až ve vztahu (1).

3.2 ~~2.2~~ Výsledky měření znázorněte graficky

Lineární závislost (1) se potvrdila. Fitované přímky dokonce prochází všemi errorbary. Relativní chyba lineárního koeficientu je ve všech případech menší než 1% což nám dává velice přesný fit.

3.3 Změřte direkční moment vlákna metodou torzních kmitů

Jako chybu měření času jsem vzal reakční dobu člověka tzn. 0,3s. Střed tyče o známém momentu setrvačnosti ležel na spojnici mezi oběma strunami s přesností $\pm 0,5$ mm, to jsme při dané délce tyče cca 10cm zanedbali. Na chybě direkčního momentu se projevila jen chyba měření času díky druhé mocnině periody ve vzorci (2).

3.4 ~~2.4~~ Určete magnetický moment magnetu užívaného při měření (v Coulombových i Ampérových jednotkách)

Největší dopad na chybu magnetického momentu měly odchylky direkčního momentu D a poloměry cívek r . Ale započítal jsem i chybu koeficientů a z lineární regrese, která byla zhruba 2x menší. Magnetický moment magnetu nám vyšel $p_c = (4,35 \pm 0,14) \text{ kg.m}^3.\text{s}^2.\text{A}^{-1}$ v Coulombových jednotkách tento výsledek vyšel s přesností $\pm 3,2\%$. Ampér pokládal permeabilitu vakua rovnou jedné, čemuž odpovídá náš výsledek $p_A = (0,346 \pm 0,011) \text{ A.m}^2$ v Ampérových jednotkách.

3.5 ~~2.5~~ Diskutujte výsledky měření z hlediska platnosti Biot-Savartova zákona.

Závislosti v *grafu č.1* jsou lineární, navíc si všimneme, že křivky pro malou cívku 5 závitů a pro velkou cívku 10 závitů se téměř překrývají, hodnoty se překrývají v rámci chyby. Což značí stejně velké magnetické pole uprostřed obou cívek. To potvrzuje vztah (0) jenž je odvozen z Biot-Savartova zákona a tímto se tento zákon částečně potvrzuje.

Malé posunutí těchto dvou přímek je dáno nejspíše jiným natočením cívek vůči ose

magnetu.

4. Závěr

1. Změřili jsme závislost výchylky magnetometru na proudu protékajícím cívkou. Měření jsme provedli pro obě cívky a různé počty závitů (5 a 10). Naměřené hodnoty jsou v *tabulce č.1*.
Závislosti úhlové výchylky na proudu jsou:
Pro cívku o poloměru 10cm a 10závitech: $\alpha = (32.3 \pm 0.1) I + (0.4 \pm 0.3)$
Pro cívku o poloměru 10cm a 5závitech: $\alpha = (16.1 \pm 0.1) I + (-0.4 \pm 0.3)$
Pro cívku o poloměru 20cm a 10závitech: $\alpha = (16.69 \pm 0.08) I + (0.3 \pm 0.2)$
Pro cívku o poloměru 20cm a 5závitech: $\alpha = (8.47 \pm 0.07) I + (0.2 \pm 0.2)$
2. Závislosti úhlové výchylky na proudu a naměřené hodnoty v *tabulce č.1* jsme znázornili graficky v *grafu č.1*.
3. Diskutovali jsme výsledky měření z hlediska platnosti Biot-Savartova zákona v odstavci 3.4.
4. Změřili jsme direkční moment vlákna $D = (6,61 \pm 0,13) \cdot 10^{-4} \text{ kg} \cdot \text{m}^2 \cdot \text{s}^{-2}$.
5. Určili jsme magnetický moment magnetu užívaného při měření v Coulombových jednotkách: $p_C = (4,35 \pm 0,29) \cdot 10^{-7} \text{ kg} \cdot \text{m}^3 \cdot \text{s}^{-2} \cdot \text{A}^{-1}$ a Ampérových jednotkách $p_A = (0,346 \pm 0,023) \text{ A} \cdot \text{m}^2$

5. Seznam použité literatury

- [1] R. Bakule, J. Šternberk, **Fyzikální praktikum II**, mff uk
[2] Brož, J. a kol., **Základy fyzikálních měření I**, SPN, Praha 1983

	$A_{10 \text{ km}} [m]$
1	40,35
2	40,22
3	40,25
4	40,37
5	40,28

CIVKA VELEKA

CIVKA MALA

VZDALENOST BELATKA

$n_1 = (40,35 \pm 0,5) \text{ cm}$

$n_2 = (20 \pm 0,3) \text{ cm}$

~~ANANAS~~ ~~2 kg~~

$L = 132,5 \pm 0,8 \text{ m}$

~~ANANAS~~

~~ANANAS~~

CHYBA STREŠEV
TLOE 40 mm
ZANESBA NO

ZAVINUTY MAGNITU
 $\pm 0,5 \text{ mm}$

CHYBA NATRČEM CIVKY $\pm 5^\circ$

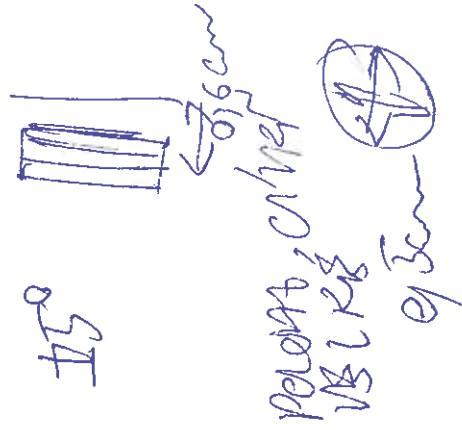
CHYBA POSUVUTY CIVKY $- 0,6 \text{ mm}$

CHYBA POSUVUTY CIVKY
MACIS $\pm 0,1 \text{ cm}$

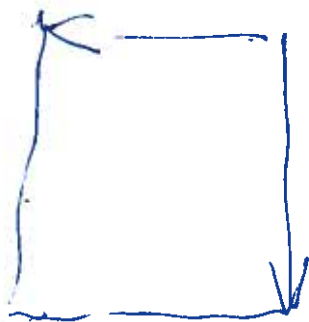
KONT JE

Metretecno: f...
Zakazni: f...
27.10.2010

PELOVA CIVKA
VŠI KŮŽ
ej 3cm

TEORIE:

$$\vec{M} = N \times \vec{H}$$

$$\mu = \frac{\pi}{2} \mu_0$$

$$M = N H \sin \varphi$$

APROX

$$M = N H$$

$$M_0 = D \alpha$$

$$H = \frac{NI}{2R}$$

2 DGET SAMARNA

$$H = \frac{NI}{R}$$

$$\alpha = \frac{NM}{2ND} I$$

$$I = \frac{2ND}{NM} \alpha$$

$$\alpha = \frac{1}{2} \text{ arc tan } \frac{1}{2}$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{J}{D}}$$

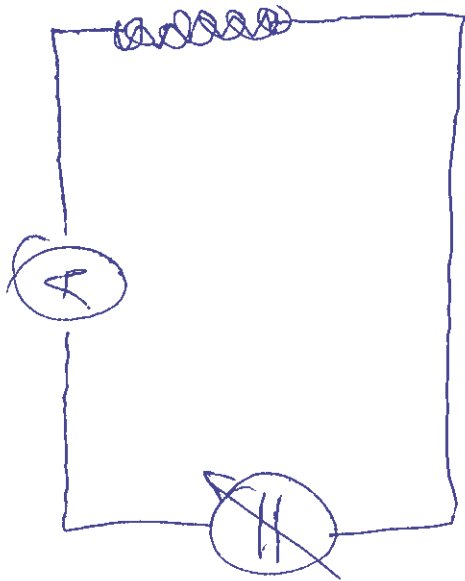
$$D = \frac{4\pi^2 J}{T^2}$$

$$J = \frac{1}{12} \text{ mm}^2$$

$$\text{per } 1 \text{ kg} = 2,72 \cdot 10^{-4} \frac{\text{kg}}{\text{mm}^2}$$

$$I = 0,4 \text{ A}$$

$$n = 0,5 \text{ A}$$

~~VLKA~~ CIVA 102	~~VLKA~~ CIVA 52	~~VLKA~~ CIVA 124/128	~~VLKA~~ CIVA 52
I[A]	I[A]	I[A]	I[A]
η [cm]	η [cm]	η [cm]	η [cm]
4	4	4	4
3,5	3,5	3,5	3,5
3	3	3	3
2,5	2,5	2,5	2,5
2	2	2	2
1,5	1,5	1,5	1,5
1	1	1	1
0,5	0,5	0,5	0,5
0	0	0	0

± 4 mm
SUDM VTI MA 857

TK1 DA PŘESNOSTI ANIPRESNOSTI 0,2
 $\pm$ mělo kont. 0,05 A

~~0,05~~ ← -9,9

89.11.15
AVV.6.65